

Українська література

УДК 821.161.2'06.09:81'38

Світлана Бородіца,

к. філол. н., доц. (м. Тернопіль)

DOI 10.25128/2617-3427 19.50.01

Особливості метафоричної поетики М. Воробйова

У статті проаналізовано метафоричну поетику М. Воробйова в контексті поетичної творчості митців Київської поетичної школи, простежено індивідуальні образні структури в метафоричній поезії автора, зокрема, глибинні закодовані образи, багатоступеневі асоціації, орнаментальна колористика, символічні комбінації та ін.; обґрунтовано актуалізацію давньої поетичної традиції у творенні українського вільного вірша в естетичній парадигмі письменника.

Ключові слова: *метафоричне мислення, символічність, асоціативність, Київська школа поезії, верлібр.*

Boroditsa S. The peculiarities of M. Vorobyov's metaphorical poetics.

The article deals with the peculiarities of M. Vorobyov's metaphorical poetics in the context of poetic creativity of the artists of Kyiv School of Poetry. The individual figurative structures in the metaphorical poetry of the author (in particular, deep encoded images, multistage associations, ornamental coloring, symbolic combinations, etc.) are investigated. Actualization of the ancient poetic tradition in the creation of Ukrainian free verse is actualized in the aesthetic paradigm of the writer.

In the poetry collections "Misyats Shypshyny" ("The Moon of the Rose"), "Ozhyna Obriyu" ("The Blackberry of the Horizon"), "Prohulianka odyntsem" ("The Walking One"), "Verkhovnyi Holos" ("The Supreme Voice"), "Sluha pivoniji" ("The Peony Servant"), "Omanlyvyi orkestr" ("The Deceptive Orchestra"), "Bez Kory" ("Without Bark"), "Skrynka z prykrasamy" ("The Jewelry Box"), and others mythology dominates. We consider it to be the main aesthetic principle which is implemented at different levels of the author's text: genre-style, figurative, linguistic, etc. Core metaphors, associative chains, mythoallusions, abstract images, borderline symbolism make the texts

radically subjectivized, modifying in individual images deep national archetypes (water, fire, house, sky, star, flower, tree, steppe, swirl, source, etc.).

Key words: *metaphorical thinking, symbolism, associativity, Kyiv School of Poetry, free verse.*

Постановка наукової проблеми та аналіз досліджень. Микола Воробйов – «феноменальний» митець українського письменства другої половини ХХ століття, у творчості якого «відчуття світла і суті речей дозволяє сягати таких немислимих натурфілософських глибин, яких вся інша пребагата європейська поезія ХХ ст. просто не знає» [3, с. 9]. Експресивна метафоричність, ускладнена асоціативність, «радикальна суб'єктивізація», деструкція змісту і форми, ламання стандартів і норм, актуалізація давньоукраїнської поетичної традиції, символічність художніх деталей і образів дозволяють, услід за Л. Таран, влучно назвати його «українським герметиком» у контексті Київської поетичної школи [6, с. 28]. Зрозуміло, що його поетичний герметизм передусім був естетичним бунтом-запереченням соцреалістичного канону та відкиданням нав'язуваних літературних стереотипів і штампів. Водночас спостерігаємо деструкцією на структурних рівнях поетичного тексту, що також вкрай ускладнює не лише його читання, а й рецепцію, ховаючи зміст у кількоплощинні підтексти:

1) активне використання верлібру як вільного від класичних версифікаційних норм вірша з його максимальною ритмічною розкутістю (наприклад, поетичний цикл «Верховний голос», «Нові ворота», «Любив я дерева...», «Падіння літальних апаратів», «Кларнетист», «Між яблуневих дерев» та ін.);

2) графічна деформація та астрофічні композиції («Гак», «Дослухатись до себе...», «Колесо», «3 колін» та ін.);

3) апунктуація як свідомо відмова автора від розділових знаків:

синіми ножицями

чоловік підстригає куці довкола цвинтаря

щоб тихо... [1, с. 413];

4) ненормований синтаксис та ін.

Художній доробок представників Київської школи, до поетичної «квадриги» якої, на думку В. Моренця, разом із В. Голобородьком, В. Кордуном та М. Григорівим належить і М. Воробйов, має свою естетичну традицію, заґрунтовану в їхній індивідуально-авторській позиції (трагічна причетність до історичних, соціальних, культурних, духовних подій; домінування «позачасових онтологічних і суто естетичних вимірів» (В. Моренець) поетичного тексту; переосмислення культурних і літературних цінностей; актуалізація інтелектуально-емоційного світу реципієнта через філософічність, символічність, інтертекстуальність; деструкція традиційної версифікаційної техніки та ін.). У ній виділяємо цілеспрямовані процеси метафоризації поетичного слова, коли філософські, історичні, культурологічні та інші поняття, переосмислюючись, а відтак трансформуючись в авторські естетично значущі образи, засвідчують національну ідентифікацію митця та його орієнтацію на уважного інтелектуального читача:

ми емігрували:

дехто в себе а дехто в далекі краї

хто не емігрував

той ніким не став

бо ніколи ніким і не був... [1, с. 378].

Метафоричність поезії М. Воробйова – результат його глибокого міфопоетичного мислення, що є органічною складовою авторських світосприйняття та художнього методу. Відтак вважаємо, що глибинний смисл поетичного тексту реципієнт ніколи цілком не осягне. Інтелектуалізм, інтертекстуальність і філософічність творчого спадку митців Київської поетичної школи засвідчують «автономність» і «самодостатність» їхньої поетики. Сам М. Воробйов так характеризує це оригінальне літературне утворення:

«Київська школа» далекого 68-го –

то серед спеки малий клаптик лісу
що став видимим цікавим і небезпечним [2, с. 160].

В. Кордун у розвідці «Київська школа поезії – що це таке?» (1997) наголошував на тому, що «елементи теургії превалювали над чисто літературним письмом, не відображення, не відтворення, а творення..., повернення до найпервісніших елементів і структур української міфологічної свідомості» [4, с. 8].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Майстерні «спроби трансформації давнього міфологічного мислення в образах новітньої поезії» (В. Кордун) демонструє М. Воробйов у поетичних збірках «Місяць шипшини», «Ожина обрію», «Прогулянка одинцем», «Верховний голос», «Слуга півонії», «Оманливий оркестр», «Без кори», «Скринька з прикрасами» та ін. У них міфологізм є головним естетичним принципом, який реалізується на різних рівнях тексту: жанрово-стильовому, образному, мовному та ін. Водночас він завжди закорінений в основах національного буття:

Давно розбилося яйце-райце
сьогоднішнє сонце нітрохи не вчорашнє
велика радість нетривка –
з натуги й водограй темніє... [2, с. 147],
або:

Почистив черевики
аж два метелики злетіли з них... –
поспішаю за ними
до парку
до квітки моєї... [1, с. 254].

Фольклорність поезії митця органічна та глибинна, бо є невід'ємною ознакою його поетичного світогляду. Завдяки їй, з одного, боку, образи-символи не втрачають життєвої достовірності, а з іншого, – модерно, часто контрверсійно конструюються повсякденні реалії сучасного світу. У цьому контексті орнаментальність та симетрію трактуємо як авторський спосіб осмислення і моделювання макро- і мікросвітів:

бо й сам я – просто одна із цеглин,

неміцно припасована розчином крові,
висунута близько до дороги,
куди долітають уривки розмови:

«...десь там, у глибині... у світі...» [1, с. 175].

Тому у своїх поетичних текстах письменник цілеспрямовано або інтуїтивно оперує поняттями таємничості, фантастичності, замаскованості, пізнаючи часові зсуви, локальні топоси, душевний (настроєвий) та емоційно-чуттєвий стани ліричного героя на межі свідомості-підсвідомості. М. Дмитренко у післямові до збірки «Без кори» зазначає, що М. Воробйов – «...незбагнений, парадоксальний, спостережливий, неповторний, із багатющою уявою – аж до галюцинацій, що межують із молитвою абсурду» [1, с. 626]. Особливості поетичних «конфігурацій» художнього абсурду М. Воробйова обґрунтовує В. Моренець, пояснюючи їх опозицією деміурга до соціуму та уніфікації в ньому. Звідси – практично відсутній у його поезії колективний естетичний досвід, примхливі «сліпучі спалахи» авторської уяви в «розкоші самовиявлення», «упоїння новим, нечуваним, перворожденним» [3, с. 7-8].

Оригінальна філософія М. Воробйова ґрунтується, по-перше, на українській народній мудрості, по-друге, – на натурфілософії, гуманізмі і кордоцентризмі Г. Сковороди:

Жити це значить бути іншим ніж ти є [2, с. 85],

або:

Якщо вдивлятися у себе,
то можна стати світом... [1, с. 334].

Так, інтровертний простір серця в поезії М. Воробйова охоплює роздуми ліричного персонажа в аксіологічній площині та його сновидіння:

Спочатку я думав стати твариною
потім тварюкою
потім звіром
потім демоном
потім чистим духом що ніби труба у просторі
але поки я думав то заснув [2, с. 92].

Символічні образи духовного занепаду, морального падіння, особистісної деградації заступаються ідеєю самодостатності та гармонійної цілісності. Сон увиразнює характеристику ліричного героя, оприявнюючи широкий спектр символічних значень: сон-проспекція актуалізує життєвий вибір персонажа, який прагне самоідентифікуватися у складному світі. Екзистенційні проблеми самотності особистості, її внутрішньої свободи звучать у верлібрах, верлібрах-мініатюрах, віршах у прозі, які прочитуються як фрагменти настроїв і переживань автора:

В парку лава порожня навпроти порожньої, біла стіна
навпроти білої. Вікон немає. Обличчя обхопив руками
[2, с. 45]

чи:

Бути...

Це створювати нову реальність.

Це знову бути самотнім [1, с. 153].

Процес читання філософської лірики М. Воробйова, безперечно, вимагає певних інтелектуальних зусиль реципієнта, тому що він потрапляє в автономну структуру його поезій, які творяться саме за авторськими, йому невідомими законами. Стрижневі метафори, асоціативні ланцюги, міфоалюзії, абстрактні образи, межова символіка радикально суб'єктивізують текст, як правило, модифікуючи в індивідуальних образах глибинні національні архетипи (вода, вогонь, дім, небо, зоря, квітка, дерево, степ, вир, криниця та ін.):

Тиша – то я і є, але в тиші лишаюсь ще більше самотнім.

Хочеш чи ні, але треба на гору сходити, де довго не втриматись.

Мудрість лише констатує, а не розв'язує. Розв'язку не існує.

Метелик долітає до хмари листя, що тріпоче.

Не видко метелика, що тріпоче... у хмарі листя.

Щоб об'єднатись із простором, треба заповнити його собою.

Нести світло – то тільки вносити знак дії,
а все лишається, як і було, бо давно
освітлене.

Трагедія людини в тому, що вона може бути
людиною [2, с. 68].

Міфотворчість поета здійснюється через
інтерпретацію і трансформацію традиційних міфологічних
сюжетів та образів (Персона, Тінь, Мудрий старець,
Прометей, Ікар, Божий храм, меандр, райський птах,
лабіринт), творення авторського міфу (будівничий храмів,
верховний голос, посланець у різних іпостасях, дім
метелика), міфологічну стилізацію, коли автор лише імітує
стиль міфу, який виконує декоративну функцію (сяйво моху,
золотий саркофаг, місто інків, сіть життя):

Я надто довго був самим собою.

Не через якісь сумніви,
а через те, що все на світі має бути самим собою.

І не помітив, як одна петля заплуталась
і затягла іншу, – вузол в тому місці потемнів,
поважчав і тепер тягне всю сіть мого життя [1, с. 194].

Таким чином, ми мислимо міфопоетику М. Воробйова
як «творчу форму упорядкування дійсності й освоєння
культурних епох» (О. Корнієнко) і, вужче, як поетичний
прийом творчого моделювання дійсності, що ґрунтується на
«переорганізації міфу за законами поетичної творчості»
(О. Киченко).

Метафоричні твори митця містять складну
міфопоетичну модель світу, в основі якої – словесно-знакова
система образів-символів: «брама», «вода», «двері»,
«камінь», «корінь», «стіна», «прірва» та ін. Наприклад:
«Зайшов у луги, сповільнив ходу. Поплентавсь абияк,
ловлячи погляди півників, смолок і призабутих мною квітів.
Тут гуляв вітер. Я йшов і придивлявся. Камінь вигулькнув
зненацька. Я укляк перед ним на коліна і заплакав. Руками
обхопив теплу голову холодного каменя і знов заплакав.
Знесилившись я заснув. Дві постаті стояли віддалік. Сниться
чи не сниться?.. Я боявся помилитися і не розплющував

очей... [2, с. 86]. Драматизм екзистенційного монологу посилюється авторською трансформацією засадничих бінарних опозицій життя – смерть, свобода – неволя, дитинство – старість, які розкриваються через образ каменя – символічної «статуї Свободи», «що стояла у нас на городі». Його свобода, на думку автора, – у закоріненні у рідний ґрунт, у батьківщину, у сакральний простір, у вічність. Тому поезії М. Воробйова життєствердні, сенсовизначальні: відкритість, гармонійність, духовність освітлюються золотою та срібною барвами – кольорами сонця та зір як символами неба і щастя: «золотиста сурма», «у золоті свого життя», «вихрить золотопер / понад проваллям / золотих дерев...», «золото часу», «бджіл золотаві цятки», «у золоті дерево спить»; «первісне срібло», «із ночі п'є срібло кінь», «посріблене – / то це після дощу», «сон сріблястий на все поле», «Хіба срібло без голосу? / Хіба вітер без золота?» та ін.

Як зауважує В. Моренець, письменник «інвентаризував світ» за принципом первісності й неодмінності» [5, с. 43]. Так, М. Воробйов творчо модернізує космогонічні та есхатологічні міфи, наповнюючи їх національними образами. Йдучи за традиційною матрицею космогонічного міфу, письменник стверджує: «Космос – це безкінечний шлюб» [2, с. 110], але водночас цей відкритий для можливостей і потенцій простір він населяє етнообразним ландшафтом і духовною атмосферою України:

У білому світі
біла долина
яблуня з яблуком
у вершині
жінка сорочку
над річкою шиє
від білого полотна
дні відтина (зі збірки «Місяць шипшини»).

Пізнаючи амбівалентну сутність буття, М. Воробйов наголошує на необхідності певної жертви, що забезпечить видозміну, оновлення – ініціацію-відродження, духовне очищення:

Щоб потім колись прийшла на землю благодать
треба щоб спочатку земля спустіла [2, с. 160].

Таким чином, автор за допомогою танатологічних мотивів й есхатологічних образів («розбиті ілюзії», «очікуване завтра як загроза», «міриади смертей наших Я», «замкнена брама ночі», «темна могила» та ін.) презентує авторську історіософську концепцію:

Історія України – це історія вирваних сторінок
а чорнозем – це пастка нашого духу
чорнозем і пісок:
пастка і дух... [2, с. 132].

М. Воробйов-живописець активно залучає колір (чорний, жовтий, червоний) до творення авторських метафор, архетипної трансформації, психоаналітичної інтерпретації особистості ліричного героя. У нього світ – різнобарвний, а отже, мінливий, багатогранний, незамкнений, зовнішньо-внутрішньо дуальний:

Широке – синє
вузьке – червоне
високе – біле
низьке – зелене
тільки море мовчить
це мабуть велике мовчання
нестримне мовчання шумить... [2, с. 159].

Трансформуючи чи, швидше, деформуючи традиційне розуміння кольору, автор актуалізує первозданну сутність речей, висвітлену «першими іменами». У такий спосіб він конструює власний художній світ, який реципієнт повинен розкодувати через «внутрішні образи» і їх позасловесну сутність. Переконані, що М. Воробйов поступово розкриває первинний зміст речей, не відсторонюючись від сучасного світу, а навпаки, повертаючись до онтологічних основ буття, одвічної дійсності, незмінності людської екзистенції. Він сам дуже влучно пояснює власний творчий метод:

слова лише фіксують миті
слова не відповідні речам

слово – це одночасне ціле і розірване
ціле вже рветься а розірване стає цілим...
невидиме багатство більше за видиме... [3, с. 265].

Відтак його кольоропис трактуємо не стільки як модерний художній засіб, а як психологічний компонент естетичного впливу на реципієнта, авторську настанову на національну самототожність: «блакитні речі не золоті / золоті речі не блакитні – / тому одні без інших / існувати не можуть» [3, с. 37], «фіалковий сніг / за жовтим вікном / а на столі / біла чашка / Учителя...» [3, с. 49], «...плач із синьою лопатою під вікном стоїть...» [3, с. 174], «зелений контур вогнища влягається...» [3, с. 175], «від захоплення я непритомнію / і тоді в неймовірній тиші бачу: / білі зуби в землі... / зелені пагони музики...» [3, с. 190], «коли вир тепла / темними хмарами крилець / знеможує мене – / зелене стає червоним» [3, с. 255].

Висновки дослідження. «Чорторийський блукалець, доглядач фіалок і води, хранитель променів і ожини» [3, с. 9] М. Воробйов актуалізував міфологічний фактор в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Рефлексивність, алюзійність, міжмистецький синтез, метафоричність, символічність, міфологізм визначають особливості естетичної парадигми поета і загалом митців Київської поетичної школи, яка «спромоглась на найпотужнішу пропозицію і найпослідовніший творчий чин» (В. Моренець) у сучасному українському літературному дискурсі.

Література

1. Воробйов М. Без кори. Вибране. Київ: Видавець Микола Дмитренко, 2007. 632 с.
2. Воробйов М. Оманливий оркестр (Конфігурації): поезії, щоденникові записи. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2006. 192 с.
3. Воробйов М. Суга півонії: поезії. Київ: Вид. центр «Просвіта», 2003. 344 с.
4. Кордун В. Київська школа поезії – що це таке? *Світовид.* 1997. №1-2(26-27). С. 7-20.

5. Моренець В. Міфологічна течія в українській поезії другої пол. ХХ ст. *Слово і час*. 2002. №9. С. 43-51.
6. Таран Л. «Тихо слав, тихо влада...». *Слово і час*. 1997. №1-2. С. 28-32.

References

1. Vorobiov M. *Bez kory. Vybrane*. Kyiv: Vydavets Mykola Dmytrenko, 2007. 632 s.
2. Vorobiov M. *Omanlyvyi orkestr (Konfihuratsii): poezii, shchodennykovi zapysy*. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita», 2006. 192 s.
3. Vorobiov M. *Suha pivonii: poezii*. Kyiv: Vyd. tsentr «Prosvita», 2003. 344 s.
4. Kordun V. *Kyivska shkola poezii – shcho tse take? Svito-vyd*. 1997. №1-2(26-27). S. 7-20.
5. Morenets V. *Mifolohichna techiia v ukrainskii poezii druhoi pol. KhKh st. Slovo i chas*. 2002. №9. S. 43-51.
6. Taran L. «Tykho slav, tykho vlada...». *Slovo i chas*. 1997. №1-2. S. 28-32.

УДК 821.161.2'04-1.09

Леся Вашків

доц., к. філол. н. (м. Тернопіль)
DOI 10.25128/2617-3427 19.50.02

Пантелеймон Куліш-поет у критичній рецепції Миколи Зерова

У статті проаналізована праця М. Зерова «Поетична діяльність Куліша», що є структурною частиною книжки нарисів з новітнього українського письменства «Від Куліша до Винниченка», під оглядом змісту, форми і поетики. Охарактеризовано критичну рефлексію М. Зерова поетичної спадщини П. Куліша. Детально з'ясовано зміст статті, присвяченої поетичній творчості ключової фігури українського літературного процесу другої половини ХІХ століття П. Куліша.

Ключові слова: літературно-критична оцінка, літературознавство, критична рецепція, жанр, поетика, літературна критика.

The article analyzes the work of Mykola Zerov, "The poetic activity of Kulish", which is a structural part of the book of essays by the